

Joanna Stojer-Polańska (autor korespondencyjny)

dr nauk prawnych

joanna.stojer@gmail.com

Marek Lisowicz

biegły sądowy Sądu Okręgowego w Gliwicach z zakresu weryfikacji wyznaczonego obszaru terenu działania w celu ustalenia miejsca ukrycia zwłok i przedstawienia propozycji doboru właściwych metod poszukiwawczych oraz środków technicznych, Wydział Poszukiwań Specjalnych

Jan Gołębiowski

biegły sądowy Sądu Okręgowego w Warszawie, Centrum Psychologii Kryminalnej

## Kryminalistyczne aspekty poszukiwania zwłok

### Streszczenie

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu poszukiwania zwłok ludzkich. Poszukiwania takie prowadzi się w przypadku podejrzenia popełnienia zabójstwa, samobójstwa lub też niewyjaśnionego zaginięcia osoby, kiedy z okoliczności sprawy wynika, że osoba najprawdopodobniej nie żyje. Opisane zostały następujące metody poszukiwań: użycie psa specjalistycznego, metoda georadarowa, metoda fosforanowa, metoda sonarowa, metoda wykopów kontrolnych, metody poszukiwań w wodzie. Omówiono zagadnienie profilowania sprawców zabójstw, bowiem sposób postępowania ze zwłokami oraz miejsce ich ukrycia stanowią istotne wskazówki wykrywcze oraz dowodowe. Przedstawione zostały także aspekty związane ze współpracą interdyscyplinarną w przypadku niewyjaśnionych spraw, w których istnieje podejrzenie popełnienia zabójstwa, chociaż nie udało się ujawnić zwłok, takie jak współpraca z profilerem, a także z biegłymi z różnych dziedzin nauki.

**Słowa kluczowe** poszukiwanie zwłok, zabójstwo, przewodnik psa służbowego, georadar

### Nie ma ciała, nie ma zbrodni?

Powszechnie uważa się, że jeżeli nie znaleziono ciała ofiary, to ze względu na brak *corpus delicti* nie można mówić o zbrodni. Teza taka nie jest jednak prawdziwa. W Polsce toczy się wiele postępowań, w wypadku których nie jest znane miejsce ukrycia zwłok ofiary zabójstwa lub innego przestępstwa przeciwko życiu, natomiast organa ścigania są przekonane o zbrodnictwie spowodowaniu śmierci ofiary. Często w takich sprawach oskarżony o zabójstwo nie chce wskazać miejsca ukrycia zwłok. Dotyczy to spraw, w których ofiara uważana jest za zaginioną, jednocześnie jednak istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba zaginiona nie żyje, a oskarżony jest bezpośrednim sprawcą zaginięcia. Oskarżony może przypuszczać, że dopóki nie zostaną znalezione zwłoki, nie poniesie on odpowiedzialności karnej. Często przedstawia taką argumentację i na braku odnalezienia ciała ofiary buduje linię obrony. Należy jednak zauważyć, że w polskich sądach pojawiają się skazania za zabójstwo

w sprawach, w których nigdy nie udało się odnaleźć zwłok<sup>1</sup>. W takich prawomocnie zakończonych sprawach skazany może utrzymywać, że jest niewinny albo wręcz informować organa ścigania czy wymiaru sprawiedliwości, że szczątki ofiary nigdy nie zostaną odnalezione. Jest to z pewnością sytuacja niekomfortowa dla wymiaru sprawiedliwości, zaś dla rodziny ofiary niezwykle traumatyczna.

Celem artykułu jest wskazanie możliwości, jakie daje użycie psa do wyszukiwania zwłok ludzkich oraz stosowanie możliwości technicznych do poszukiwania zwłok ludzkich. Dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości szansą na wyeliminowanie wątpliwości dotyczących zdarzenia bez ujawnionych zwłok, skazanie oskarżonego oraz zminimalizowanie liczby zabójstw jest wykorzystywanie coraz to nowszych metod i zdobyczy techniki w celu ustalenia miejsca ukrycia zwłok. Szansą dla procesu wykrywczego może być także współpraca z profilerem, czyli psychologiem,

<sup>1</sup> E. Ornacka, *Tajemnice zbrodni*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2011, s. 172.

który dokona profilowania sprawcy zabójstwa na podstawie sposobu ukrycia zwłok i postępowania z ciałem ofiary.

### **Pies specjalistyczny do wyszukiwania zapachu zwłok ludzkich**

Najstarszą metodą jest poszukiwanie zwłok przy użyciu psa. Psy specjalistyczne „do wyszukiwania i lokalizacji zapachu zwłok ludzkich”, zwane też psami zwłokowymi, przechodzą specjalne szkolenie w ośrodkach policyjnych. W Polsce ośrodkiem szkolącym psy do wyszukiwania i lokalizacji zwłok ludzkich jest Zakład Kynologii Policyjnej w Sułkowicach<sup>2</sup>. W tej jednostce szkoli się psa pod kątem wyszukiwania zapachu zwłok ludzkich, zarówno w wodzie, jak i na lądzie. Szkolenie psa i jego przewodnika obejmuje 85 dni tresury<sup>3</sup>. Zarówno pies, jak i jego przewodnik nabywają niezbędne umiejętności i wiedzę dotyczącą pracy w terenie. Pies musi charakteryzować się doskonałym węchem, instynktem łowieckim, chęcią do samodzielnej pracy i podporządkowaniem. Psy takie są szczególnie starannie wyselekcjonowane, przechodzą specjalne testy. Odnotowania wymaga fakt, że coraz częściej spotykamy się w praktyce z przypadkami, w których zwłoki zostają ukryte w sposób uniemożliwiający psu ich odnalezienie.

Należy przypuszczać, że sprawcy ukrywający ciało wiedzą, jak to zrobić<sup>4</sup>. Takie informacje można niestety uzyskać, przeszukując internet. Istnieją urządzenia techniczne, możliwe do zastosowania w sprawach, w wypadku których okoliczności eliminują użycie psa. Również tak ukryte zwłoki można i należy znaleźć.

### **Użycie georadaru**

Georadar jest stosowany w geologii oraz inżynierii budowlanej<sup>5</sup>. Urządzenie to ma także szerokie zastosowanie w archeologii. Archeolodzy zajmują się „poszukiwaniem miejsca zdarzenia”, bowiem potrzebna jest im znajomość miejsca, aby móc wnioskować

o samym zdarzeniu<sup>6</sup>; stosują różne metody poszukiwania miejsca<sup>7</sup>.

Technika georadarowa to metoda geofizyczna, w której do wykrywania obiektów podpowierzchniowych są stosowane fale elektromagnetyczne. Metoda ta jest skutecznym, łatwym w użyciu i stosunkowo niedrogim sposobem odwzorowania połączeń pomiędzy materiałami podpowierzchniowymi o różnych stałych dielektrycznych. Zasadniczo system georadarowy składa się z jednostki kontrolnej X3M, elementów anteny (nadajnik i odbiornik w ekranowanej obudowie) i monitora lub zewnętrznego komputera, który przetwarza odbierany sygnał i tworzy graficzne przedstawienie danych. Nadajnik wysyła powtarzające się krótkotrwałe sygnały elektromagnetyczne w kierunku ziemi, podczas gdy antena porusza się po powierzchni. Fale elektromagnetyczne są odbijane z powrotem do odbiornika poprzez złącza pomiędzy materiałami o różnych właściwościach dielektrycznych. Cechy podłoża podpowierzchniowego, które mogą powodować takie odbicia, to na przykład:

- obiekty wytworzone przez człowieka, w tym obiekty użyteczności ze wszystkich rodzajów materiałów, takich jak plastik, żeliwo sferoidalne, terakota, beton, podziemne zbiorniki, budowa fundamentów, granice wykopu, odpady;
- naturalne warunki geologiczne, takie jak zmiany w składzie gleby, warstwy wspornikowe, lód, poziom wód gruntowych, podłoże skalne, głązy, bruk, wolna przestrzeń itp.

Przy użyciu georadaru można stwierdzić obecność infrastruktury podziemnej, istnienie korytarzy czy pustych pomieszczeń pod ziemią, a także miejsc, których struktura warstw przypowierzchniowych gruntu została naruszona. Z tego faktu można wnioskować, że jest to miejsce, które powinno zostać poddane dokładniejszym badaniom. W miejscu ukrycia zwłok, sprawca narusza strukturę warstw przypowierzchniowych. Przy użyciu georadaru można stwierdzić rozmiar takiego wykopu, rozpoznać jego strukturę i znajdujące się w nim przedmioty. Dzięki szerokiemu spektrum działania georadar może służyć nie tylko do szukania zakopanych zwłok, ale również zwłok zabetonowanych lub umieszczonych przez sprawcę w specjalnych skrytkach.

W konsekwencji użycia georadaru udało się przykładowo wskazać miejsce ukrycia zwłok zakopanych w pobliżu domu na terenie posesji położonej w miejscowości S. w 2012 roku, jak również zakopanych w piwnicy beczek, w których ujawniono przedmioty pochodzące z kradzieży, w tym amunicję do broni palnej, a także fałszywe dokumenty, pieczętki i dowody

2 <http://www.csp.edu.pl/csp/pion-dydaktyczny/10,Zaklad-Kynologii-Policyjnej.html> (data dostępu 20 maja 2014).

3 Dz.U. KGP, Decyzja nr 400 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 października 2014 roku zmieniająca decyzję w sprawie programu kursu specjalistycznego dla przewodników psów służbowych do wyszukiwania zapachu zwłok ludzkich.

4 Zob. tzw. efekt copycat, I. Marsh, G. Melville, *Crime justice and the media*, Paperback, Abingdon 2009, s. 22–24; J. Stojer, *Efekt szkoleniowy seriali kryminalnych*, „Edukacja Prawnicza” 2011, nr 1, s. 28–32.

5 J. Karczewski, Ł. Ortyl, M. Pasternak, *Zarys metody georadarowej*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2011, s. 39.

6 P. Konczewski, *Archeologia sądowa w praktyce*, [w:] *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, red. M. Trzciński, J. Kawecki, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 117.

7 Ibidem, s. 118–158.

rejestracyjne schowane najprawdopodobniej przez domniemanego sprawcę zabójstwa i kradzieży<sup>8</sup>.

Użycie georadaru umożliwia odnalezienie zwłok zakopanych niedawno, przed tygodniem czy też przed miesiącem, ale także zwłok osób, które zginęły w czasie II wojny światowej, a nawet ciał o wiele wcześniej pochowanych, np. z czasów Wikingów<sup>9</sup>. W 2014 roku w miejscowości Kałuszyn przeprowadzono pomiary georadarowe, na podstawie których ustalono miejsca pochówku 26 zwłok ludzkich pochodzących najprawdopodobniej z okresu przemarszu wojsk Napoleona w trakcie wojny z Rosją w 1812 roku.

Przy użyciu georadaru możliwe jest także wskazanie miejsc ukrycia szczątków noworodka lub płodu ludzkiego oraz drobnych przedmiotów. Podczas badania takich zdarzeń również stosowano georadar, w wyniku czego w 2014 roku na terenie posesji położonej w miejscowości K. udało się wskazać miejsce zakopania przez sprawcę reklamówki zawierającej płód ludzki. Problemem medyczno-sądowym mającym znaczenie prawne pozostaje w takich sytuacjach określenie, czy dziecko urodziło się żywe, czy martwe oraz jaka była przyczyna zgonu<sup>10</sup>.

Jako spektakularny przykład zastosowania georadaru można wskazać ujawnienie miejsca ukrycia zwłok kobiety i dwóch mężczyzn. Zwłoki odkopano po 15 latach od śmierci ofiar na prywatnej posesji w rejonie Warszawy. W tej sprawie nikt nie zgłosił zaginięcia, a ofiary miały powiązania ze zorganizowanymi grupami przestępczymi o charakterze zbrojnym. W dole, na głębokości ok. 1,7 m, w pobliżu domu ujawniono szczątki posypane wapnem i zalane betonem, co spowodowało, że początkowo trudno je było zidentyfikować, gdyż przeobraziły się w tłuszczowosk. Zwłoki zostały ujawnione w miejscowości Sz. w 2014 roku. Zdarzenia tego typu pokazują, że ciemna liczba zabójstw z całą pewnością istnieje, zaś liczba zdarzeń może być wyższa niż liczba zgłoszonych zaginięć.

Przy wykorzystaniu badań georadarowych największym wyzwaniem jest interpretacja wyników radarogramów na bieżąco. Okoliczności prowadzenia

czynności zwykle nie pozwalają na wnikliwe analizowanie uzyskiwanych materiałów. Dzieje się tak w sytuacji, kiedy domniemany sprawca jest obecny podczas prowadzenia czynności, zaś szybkie odstępianie od zakończenia czynności przed ujawnieniem zwłok może spowodować, że sprawca przeniesie zwłoki w inne miejsce. Problemem jest więc zdecydowanie zbyt krótki czas na przeszukanie dużego obszaru. Takie utrudnienia istniały m.in. w sprawie, w której konieczne było zdobycie dla sądu dowodów, aby tymczasowo aresztować kobietę, która najprawdopodobniej zakopała zwłoki noworodka w ogrodzie. Ograniczony czas zatrzymania osoby powodował, że na przeszukanie ogrodu było mało czasu. Po czterech godzinach prowadzenia czynności weryfikacyjnych w miejscowości K. w 2014 roku poszukiwania zakończyły się jednak ujawnieniem martwego płodu.

## Zaginięcia

Poszukiwanie zwłok prowadzi się w sprawach zaginięcia w przypadku podejrzenia, że osoba nie żyje, zaś do śmierci doszło w wyniku zabójstwa, nieszczęśliwego wypadku, a także samobójstwa. W zależności od przyjętej wersji śledczej mającej wyjaśnić zdarzenie dobiera się różne metody poszukiwania. Zależne jest to także od tego, czy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że doszło do celowego ukrycia zwłok, czy też zdarzenie nie jest zbrodniczym spowodowaniem śmierci, a ofiara, na przykład samobójstwa, wybrała nietypowe, trudne do ujawnienia, miejsce swojej śmierci<sup>11</sup>. Autorzy postulują opracowanie metodyki poszukiwania ciała ofiary/sprawcy w przypadku podejrzenia, że zostało popełnione samobójstwo. Często spotykanym uchybieniem względem reguł obowiązujących przy poszukiwaniu zwłok jest wykorzystanie tylko jednej metody, zamiast zastosowania kilku metod równoległe<sup>12</sup>.

Upływający czas należy postrzegać jako sprzymierzeńca organów ścigania, bowiem zwłoki mogą zostać ujawnione wcześniej czy później. Zgodzić należy się jednak z J. Gurgulem, że „wstępne czynności śledcze mają częstokroć decydujące znaczenie dla wykrycia sprawcy i skazania go”<sup>13</sup>, toteż nie można ich zaniedbywać. Należy wyraźnie zaznaczyć, że opisywane

8 Zdarzenia opisane w artykule poddano anonimizacji ze względu na dobro toczących się postępowań karnych. Odwołania się w tekście artykułu do konkretnych działań poszukiwawczych przy użyciu georadaru lub psa specjalistycznego odnoszą się do spraw prowadzonych przez biegłego SO Marka Lisowicza.

9 P. Konczewski, op. cit., s. 117; B.N. Damiata, J.M. Steinberg, D.J. Bolender, G. Zoëga, *Imaging skeletal remains with ground-penetrating radar: comparative results over two graves from Viking Age and Medieval churchyards on the Stóra-Seyla farm, northern Iceland*, „Journal of Archaeological Science” 2013, nr 40, s. 268–278.

10 A. Gałęska-Słiwka, *Dzieciobójstwo. Analiza karno-medyczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 90.

11 Zob. T. Jaśkiewicz-Obydzinska, *Ekspertyza psychologiczna*, [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2007, s. 406; J.K. Gierowski, E. Skupień, *Samobójstwo czy zabójstwo? Dylematy opiniowania kompleksowego*, „Z zagadnień nauk sądowych” 2014, nr 97, s. 69.

12 Zob. M. Całkiewicz, *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010, s. 140 i nast. na temat błędów w oględzinach miejsca.

13 J. Gurgul, *Uwagi o wykrywalności i czynnościach śledczych w sprawach zabójstw*, Prometeusz, Opole 2010, s. 27.

poszukiwania dotyczą zwłok, nie zaś ludzi żywych. W przypadku poszukiwań zakończonych brakiem odnalezienia ciała nie oznacza to porażki, a przybliża organy ścigania do wyjaśnienia sprawy. Uzyskanie wyniku negatywnego poszukiwań na określonym obszarze pozwala wykluczyć niektóre wersje śledcze. Brak odnalezienia zwłok jest bardzo istotnym śladem kryminalistycznym.

### Metody chemiczne

Inną metodą stosowaną przy poszukiwaniach zwłok jest metoda fosforanowa. Polega ona na pobraniu próbek ziemi i zbadaniu zawartości fosforanów pochodzenia organicznego powstających podczas rozkładu np. ciała ludzkiego<sup>14</sup>. Próbkę gruntu pobierane są przy użyciu ręcznej sondy geologicznej i traktowane dwoma preparatami chemicznymi z zachowaniem odpowiednich reżimów czasowych. Dzięki zastosowaniu tej metody można między innymi odpowiedzieć na pytanie, czy w danym miejscu doszło do rozkładu substancji organicznych, np. zwłok ludzkich, w przypadku ich przemieszczenia i powtórnego ukrycia<sup>15</sup>.

Z uwagi na fakt, iż nie można jednoznacznie stwierdzić, czy wykazana anomalia geofizyczna obrazuje zwłoki ludzkie, konieczne jest wykonanie wykopu kontrolnego i dokonanie oceny charakteru zaburzeń przypowierzchniowych warstw gruntu lub obecności przedmiotów obcych. Wykopy kontrolne wykonywane są do głębokości, na której stwierdza się występowanie warstw stałych o jednolitej strukturze bez obecności przedmiotów obcych.

### Metoda sonarowa

Kolejną metodą stosowaną w działaniach poszukiwawczych jest sonar. Służy on do prowadzenia działań poszukiwawczych w środowisku wodnym. Trzeba dodać, że pies zwłokowy także może być wykorzystany do poszukiwań w wodzie. Urządzenia sonarowe odwzorowują powierzchnię dna oraz przedmioty znajdujące się na nim lub w toni wodnej. Można ich używać do przeszukiwania zarówno płytkich, jak i głębokich zbiorników wodnych. Użycie sonaru pozwala na przeszukanie dużych obszarów w stosunkowo krótkim czasie.

14 P. Wallin, I. Österholm, S. Österholm, R. Solsvik *Phosphates and bones: An analysis of the courtyard of marae Manunu, Huahine, Society Islands, French Polynesia*, „Islands of inquiry. Colonisation, seafaring and the archaeology of maritime landscapes. Terra Australis”, 2008, s. 423–434.

15 H. Gundlach, *Tüpfelmethode auf Phosphat, angewandt in prähistorischer Forschung (als Feldmethode)*, „Mikrochimica Acta” 1961, nr 5, s. 735–737.

W środowisku wodnym do prowadzenia poszukiwań można wykorzystać nurka. Działania mogą być prowadzone metodą wahadłową albo metodą polami bądź też stanowić kombinację obu metod. Przyjmuje się, że na głębokości poniżej 30 m pojawia się zagrożenie dla bezpieczeństwa nurka. Pod wodą można także użyć kamery podwodnej lub robota do działań podwodnych na dużych głębokościach. Do poszukiwania zwłok wykorzystuje się również detektory metalu. Do poszukiwania zwłok znajdujących się w mule lub piasku rzeczonym można wykorzystać specjalne detektory z cewkami ramowymi umieszczonymi na pływakach. Taki zestaw został użyty w okolicach S. w 2014 roku do poszukiwania zwłok ludzkich, które zgodnie z przypuszczeniami mogły znajdować się w walizce zalegającej w mule zbiornika wodnego. Detektory z cewkami ramowymi potrafią wykryć przedmioty metalowe nawet na głębokości kilku metrów.

### Dokumentacja czynności

Nieodzowną częścią prowadzenia czynności poszukiwawczych jest sporządzenie dokładnej i rzetelnej dokumentacji. Szczególnie pomocne są urządzenia GPS. Pozwalają one na dokładne wyznaczenie sektorów objętych czynnościami, zapisywanie pozycji ujawnionych śladów czy koordynację pracy poszczególnych członków zespołów dochodzeniowo-śledczych. Zastosowanie aparatów i kamer z wbudowanym modulem GPS pozwala na późniejsze przypisanie zdjęć i filmów do poszczególnych miejsc naniesionych na zdjęcia lotnicze lub satelitarne. Gdy w 2014 roku do odtworzenia drogi sprawcy do miejsca ukrycia zwłok została użyta kamera z wbudowanym modulem, szczegółowo określono dystans oraz prędkość przemieszczania się z możliwością odtworzenia ujęć w konkretnych miejscach w sprawie prowadzonej przez prokuraturę w N.

Najlepsze efekty przynoszą czynności poszukiwawcze poprzedzone analizą materiału dowodowego i tzw. wtórnymi oględzinami miejsca pod względem doboru metod poszukiwawczych, jak i samej możliwości oraz sposobu ukrycia zwłok na danym terenie. Dzięki temu już na wstępnym etapie prowadzonych czynności biegły może zaproponować najbardziej optymalny dobór środków technicznych oraz sposób ich wykorzystania. Członkowie zespołu dochodzeniowo-śledczego nie muszą przecież mieć rozległej wiedzy odnośnie do sposobu działania i możliwości wykorzystania najnowszych urządzeń technicznych.

### Profilowanie psychologiczne

Niezwykle istotna jest współpraca z profilerem. Profilowanie psychologiczne stosuje się jako

narzędzie wykrywcze przy nieznanym sprawcy zabójstwa<sup>16</sup>, zaś „zgromadzone dane dotyczące miejsca zdarzenia pełnią zasadniczą i najbardziej istotną rolę w pracy nad sporządzeniem profilu”<sup>17</sup>. Jednoczesne powołanie do sprawy biegłego z zakresu profilowania jest również ważne z powodu możliwości zastosowania geoprofilowania<sup>18</sup> do poszukiwania ciała lub ciał ofiar. Dla sporządzenia portretu psychologicznego sprawcy ważne jest także wszystko to, co zostało znalezione na miejscu zdarzenia<sup>19</sup>. Zdarzenia zaś mogą być bardzo skomplikowane. Są sprawy, w wypadku których doszło do samobójstwa rozszerzonego, tzw. sprawca najpierw pozbawił życia inną osobę lub osoby, a następnie popełnił samobójstwo, przy czym do zdarzeń mogło dojść w różnych miejscach<sup>20</sup>.

Profilowanie kryminalne<sup>21</sup>, zwane też sporządzaniem portretu psychologicznego, jest narzędziem śledczym, które ma pomagać policjantom i/lub prokuratorowi wytypować sprawcę przestępstwa. Na podstawie analizy opartej przede wszystkim na psychologii, ale też kryminologii, kryminalistyce, medycynie sądowej, socjologii, profiler sporządza opis hipotetycznego sprawcy przestępstwa. Współczesne profilowanie kryminalne łączy dwa rodzaje wnioskowania – indukcyjne i dedukcyjne. Pierwsze oparte jest na zbiorach danych opisujących inne wcześniej zaistniałe zdarzenia przestępcze i korzysta z istniejących typologii sprawców. Wyróżnione typy mają wpisane często bardzo rozbudowane schematy różnych zwyczajowych zachowań – od wyboru ofiary, przez charakter napaści, po sposób zacierania i ukrywania śladów. Drugi rodzaj wnioskowania to dedukcja, czyli wyciąganie wniosków na podstawie przesłanek dotyczących konkretnego zdarzenia. Wnioskowanie indukcyjne powinno być punktem wyjścia do postawienia wstępnych hipotez

weryfikowanych na zasadzie dedukcji<sup>22</sup>.

Jednym z głównych założeń profilowania kryminalnego jest tzw. paradygmat projekcyjny. Popełnione przestępstwo jest projekcją wyobrażeń sprawcy o tym, jak powinno wyglądać przestępstwo i jakie są możliwe działania organów ścigania, aby go zatrzymać. Dwa podstawowe pytania, na które stara się odpowiedzieć profiler, dotyczą określenia rodzaju i stopnia relacji łączącej sprawcę z ofiarą oraz relacji łączącej sprawcę z miejscem zdarzenia; można to uprościć do sformułowania: „czy sprawca znał ofiarę i czy znał miejsce, w którym doszło do przestępstwa?”.

Kolejna kwestia dotyczy określenia stopnia planowania popełnienia przestępstwa. Należy przyjąć, że sprawcy planujący przestępstwo uwzględniają również potrzebę zacierania śladów, w tym ukrycie głównego dowodu zdarzenia, jakim jest *corpus delicti*, czyli zwłoki ofiary. Sposób ukrycia zwłok lub pozorowania przestępstwa na inne zdarzenie zależy od wiedzy i umiejętności sprawcy, które są wypadkową jego zdolności intelektualnych, charakterystyki osobowościowej i doświadczenia życiowego. Druga część populacji sprawców (statystycznie większa) nie planuje dokonania zabójstwa; jest ono splotem czynników osobowościowych i sytuacyjnych. Potrzeba zacierania i ukrywania śladów pojawia się dopiero jako reakcja na dokonany czyn. Czynniki wpływające są, podobnie jak w poprzedniej grupie, zdolności intelektualne, osobowość i umiejętności sprawcy, ale ponadto stopień kontroli jego emocji (jak szybko odzyska „zimną krew” i umiejętność racjonalnego myślenia), stan trzeźwości, a także czynniki sytuacyjne, czyli dostępne środki, czas, czynniki zakłócające – bliskość innych ludzi, obecność osób postronnych, warunki pogodowe, terenowe, pora dnia itp.

Zwłoki są najważniejszym dowodem obciążającym sprawcę, więc wysiłek włożony w ich ukrycie lub zniszczenie jest tym większy, im sprawca dostrzega większy związek swojej osoby z ofiarą. Formułując to inaczej, sprawca dokładniej pozbywa się zwłok lub je ukrywa, im silniej jest przekonany, że odnalezienie zwłok doprowadzi do jego osoby. Wynika to z łączącej ich relacji (znajomość, pokrewieństwo itp.).

W przypadku zabójstwa profiler sporządza profil nieznanego sprawcy przestępstwa na podstawie analizy wiktymologicznej i analizy śladów kryminalistycznych. Szczególnie należy się przyjrzeć tym przypadkom, w których nie odnaleziono ciała ofiary. Zazwyczaj mamy podejrzenie dokonania zabójstwa, często formalnie ofiara uznana jest za zaginioną, nierzadko bywa, że rozważane jest również dokonanie samobójstwa. Analiza psychologiczno-kryminalna w takich przypadkach musi objąć wszystkie możliwe wersje

16 J.K. Gierowski, *Określenie sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstwa – profilowanie*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary*, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Wyd. IES, Kraków 2002, s. 15.

17 B. Lach, *Profilowanie kryminalne*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 126.

18 J.K. Gierowski, op. cit., s. 26; K. Gradoń, *Zabójstwo wielokrotne. Profilowanie kryminalne*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 219.

19 B. Lach, op. cit., s. 129.

20 P. Kaliszczak, F. Bolechała, M. Strona, *Nowe spojrzenie na teoretyczne i praktyczne problemy określania zjawiska samobójstwa poagresyjnego*, [w:] *Samobójstwo. Stare problemy, nowe rozwiązania*, red. J. Stojer-Polańska, A. Biederman-Zaręba, Wydawnictwo Jak, Kraków 2013, s. 62 i nast.

21 J.K. Gierowski, E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 232; K. Gradoń, op. cit., s. 165; K. Bonda, B. Lach, *Zbrodnia niedoskonała*, Videograf II, Katowice 2009, s. 22.

22 J. Gołębiowski, *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychofizycznej nieznanego sprawcy przestępstwa*, Logos, Warszawa 2008, s. 94.

zdarzenia. Dokonując analizy wiktymologicznej, ocenia się stopień ryzyka stania się ofiarą przestępstwa, a także bierze się pod uwagę możliwości wystąpienia tzw. fugi psychopatologicznej (dysocjacyjnej), czyli zniknięcia, ucieczki w wyniku zaburzeń psychicznych lub mechanizmu dysocjacyjnego (mechanizm obronny po przeżyciach silnie stresujących lub traumatycznych). Ocenia się także możliwość wystąpienia tzw. syndromu presuicydalnego. Stwierdzenie potencjału samobójczego pozwala na postawienie hipotez odnośnie do sposobu i miejsca dokonania zamachu, np. ocena na wymiarach ekspresyjności vs intymności; odniesienie się do statystyk (np. większość mężczyzn dokonuje samobójstwa przez powieszenie), a także uwzględnienie indywidualnych skłonności opiniowanej osoby. W przypadku hipotezy zabójstwa i określenia możliwej relacji sprawcy z ofiarą, a także miejscem zbrodni oraz motywacji sprawcy można wytypować ewentualne sposoby i miejsca ukrycia zwłok.

*Modus operandi* sprawców bywa bardzo zróżnicowany i polegać może na zakopywaniu zwłok, ćwiartowaniu ich, wrzucaniu do zbiorników wodnych, szamba, dołu kloaczego, bagien, porzucaniu na innym grząskim terenie (często powiązane z uprzednim obciążeniem i ćwiartowaniem ciała), paleniu zwłok, rozpuszczaniu w kwasie, kawałkowaniu i wrzucaniu do ścieków czy nawet karmieniu szczątkami zwierząt (np. świń lub psów).

W nurcie nauk sądowych dotyczącym profilowania kryminalnego wypracowane zostały założenia, mające najczęściej postać typologii sprawców, odnośnie do schematycznych działań przestępców. Profilowanie kryminalne historycznie związane jest ze śledztwami w sprawach seryjnych zabójstw i właśnie na bazie tych doświadczeń wypracowano model „kolekcjonerzy vs drapieżnicy”. Pierwszy typ sprawcy trzyma zwłoki ofiary w swoim domu lub w jego pobliżu, na ogół są dość dobrze schowane. Przykładami sprawców tego typu są Jeffrey Dahmer i John Wayne Gacy oraz Bogdan Arnold. Drugi typ jest skupiony głównie na akcie zabójstwa i nie jest już później zainteresowany zwłokami, więc je porzuca, przykładami mogą być Ted Bundy lub Paweł Tuchlin<sup>23</sup>.

Pewna część sprawców przechowuje lub ukrywa zwłoki w dobrze znanych sobie miejscach, czasami są to ich domy, posesje lub inne dobrze znane miejsca, gdyż przebywanie w danym miejscu lub jego dobra znajomość zapewnia kontrolę tego miejsca i daje poczucie bezpieczeństwa sprawcy. Druga część sprawców pozbywa się zwłok, najczęściej wywołując je daleko od swojego miejsca przebywania (tzw. bazy, np. domu) lub stara się je zniszczyć.

Profilery po ocenie możliwych wersji zdarzenia, przyjmując hipotezę zabójstwa, kreśli profil nieznanego sprawcy przestępstwa i, oceniając stopień planowania

i możliwej kontroli emocji, uwzględnia jego preferencje psychogeograficzne, a także doświadczenia i umiejętności, często nabywane w toku aktywności zawodowej. Preferencje psychogeograficzne odnoszą się do szlaków i środków komunikacyjnych, jakimi może poruszać się hipotetyczny sprawca. Do odnalezienia tych miejsc lub miejsc identycznych w realnej przestrzeni geograficznej służy dokładna analiza map.

Aspekty związane z profilowaniem i analizą *modus operandi* są bardzo istotne. Do większości zabójstw w Polsce dochodzi pomiędzy osobami, które się znają i zazwyczaj sprawca nie ukrywa ciała, tylko zostawia je w miejscu, gdzie dokonał zabójstwa<sup>24</sup>. Zdaniem autorów istnieje jednak znaczna ciemna liczba zdarzeń<sup>25</sup> ze skutkiem śmiertelnym, dotyczy to i samobójstw, i zabójstw. Sprawca może mieć nietypowy *modus operandi*, np. rozkawałkować zwłoki, co utrudnia działania poszukiwawcze. Należy zaznaczyć, że zwłoki podlegają ochronie prawnokarnej<sup>26</sup>.

### Współpraca interdyscyplinarna

Warto wskazać, że biegli z zakresu entomologii sądowej również mogą wnieść istotne informacje do sprawy. Ten rodzaj wiedzy będzie bardzo istotny w przypadku ukrycia zwłok w określonym miejscu, w celu określenia czasu ich ukrycia w danym miejscu, a także dla wnioskowania o możliwości przemieszczenia ciała<sup>27</sup>. Metody entomologiczne stosuje się także do odtwarzania czasu zgonu zwłok „świeżych”<sup>28</sup> oraz „starych”<sup>29</sup>.

To, że współpraca i wymiana informacji pomiędzy biegłymi uczestniczącymi w oględzinach, funkcjonariuszami dochodzeniowo-śledczymi oraz technikami kryminalistyki, a także kierownikami grupy oględziny, najczęściej prokuratorem, są ważne, wydaje się oczywiste. W literaturze podkreśla się też, jak istotne

24 M. Całkiewicz, *Modus operandi sprawców zabójstw*, Poltext, Warszawa 2010, s. 139; K. Juszka, *Analiza wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw*, WUJ, Kraków 2013, s. 38; R. Włodarczyk, *Działania kryminalistyczne, medyczne i organizacyjne w sytuacjach zdarzeń masowych ze szczególnym uwzględnieniem identyfikacji genetycznej zwłok i szczątków ludzkich z pogorzeliska*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2010, s. 1134.

25 Na temat ciemnej liczby zob. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2001, s. 227.

26 B. Sygitt, M. Romańczuk-Grącka, *Kryminalizacja zachowań przeciwko zmarłym*, [w:] B. Sygitt, T. Kuczor, *Aktualne problemy kryminalizacyjne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 15.

27 E. Kaczorowska, A. Draber-Mońko, *Wprowadzenie do entomologii sądowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2014, s. 81.

28 Ibidem, s. 106.

29 Ibidem, s. 123.

23 Na temat historii seryjnych sprawców zob. K. Gradoń, A. Czerwiński, *Seryjni mordercy*, Muza, Warszawa 2001.

są prawidłowo przeprowadzone oględziny miejsca znalezienia zwłok<sup>30</sup>.

Autorzy dostrzegają potrzebę inicjowania mających służyć wymianie doświadczeń spotkań w postaci seminariów, warsztatów czy też konferencji ekspertów zajmujących się tego typu zagadnieniami jako problemem interdyscyplinarnym. Rozwój techniki umożliwia włączanie coraz to nowych sposobów do realizacji zwalczania przestępczości przy poszukiwaniu zwłok. Osoby zajmujące się tego typu poszukiwaniami powinny być szkolone w systemie ustawicznym. Istotne są także szkolenia zagraniczne i wymiana doświadczeń poza granicami RP. Koszt pracy biegłych powołanych na początku prowadzenia śledztwa, w którym pojawił się wątek zaginięcia, pozwala ograniczyć koszty w sprawie. Wysokie koszty pracy biegłych często wynikają z tego, że włączono ich do działań zbyt późno. Mając na celu zmniejszanie ciemniej liczby zdarzeń kryminalnych, zwłaszcza tych przeciwko życiu, należałoby stosować wszystkie dostępne metody poszukiwań zwłok.

## Bibliografia

1. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.: Kryminologia, Arche, Gdańsk 2001.
2. Bonda K., Lach B.: Zbrodnia niedoskonała, Videograf II, Katowice 2009.
3. Całkiewicz M.: *Modus operandi* sprawców zabójstw, Poltext, Warszawa 2010.
4. Całkiewicz M.: Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010.
5. Damiata B.N., Steinberg J.M., Bolender D.J., Zoëga G.: Imaging skeletal remains with ground-penetrating radar: comparative results over two graves from Viking Age and Medieval churchyards on the Stóra-Seyla farm, northern Iceland, "Journal of Archaeological Science" 2013, nr 40.
6. Gałęska-Śliwka A.: Dzieciobójstwo. Analiza karno-medyczna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
7. Gierowski J.K., Gruza E.: Psychologia sądowa dla prawników, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
8. Gierowski J.K.: Określenie sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstwa – profilowanie, [w:] Zabójcy i ich ofiary, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Wyd. IES, Kraków 2002.
9. Gierowski J.K., Skupień E.: Samobójstwo czy zabójstwo? Dylematy opiniowania kompleksowego, „Z Zagadnień Nauk Sądowych” 2014, nr 97.
10. Gołębiowski J.: Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychofizycznej nieznanego sprawcy przestępstwa, Logos, Warszawa 2008.
11. Gradoń K., Czerwiński A.: Seryjni mordercy, Muza, Warszawa 2001.
12. Gradoń K.: Zabójstwo wielokrotne. Profilowanie kryminalne, Lex a Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
13. Gundlach H.: Tüpfelmethode auf Phosphat, angewandt in prähistorischer Forschung (als Feldmethode), „Mikrochimica Acta” 1961, nr 5.
14. Gurgul J.: Uwagi o wykrywalności i czynnościach śledczych w sprawach zabójstw, Prometeusz, Opole 2010.
15. Jaśkiewicz-Obydzińska T.: Ekspertyza psychologiczna, [w:] Ekspertyza sądowa, red. Wójcikiewicz J., Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2007.
16. Juszka K.: Analiza wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw, WUJ, Kraków 2013.
17. Kaczorowska E., Draber-Mońko A.: Wprowadzenie do entomologii sądowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2014.
18. Kaliszczak P., Bolechała F., Strona M.: Nowe spojrzenie na teoretyczne i praktyczne problemy określania zjawiska samobójstwa poagresywnego, [w:] Samobójstwo. Stare problemy, nowe rozwiązania, red. Stojer-Polańska J., Biederman-Zaręba A., Wydawnictwo Jak, Kraków 2013.
19. Karczewski J., Ortyl Ł., Pasternak M.: Zarys metody georadarowej, Wydawnictwa AGH, Kraków 2011.
20. Konczewski P.: Archeologia sądowa w praktyce, [w:] Archeologia sądowa w teorii i praktyce, red. M. Trzeciński, J. Kawecki, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
21. Lach B.: Profilowanie kryminalne, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014.
22. Marsh I., Melville G.: Crime justice and the media, Paperback, Abingdon 2009.
23. Ornacka E.: Tajemnice zbrodni, Prószyński i S-ka, Warszawa 2011.
24. Stojer J.: Efekt szkoleniowy seriali kryminalnych, „Edukacja Prawnicza”, 2011, nr 1.
25. Sygit B., Romańczuk-Grącka M.: Kryminalizacja zachowań przeciwko zmarłym, [w:] Sygit B., Kuczor T.: Aktualne problemy kryminalizacyjne, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
26. Wallin P., Österholm I., Österholm S., Solsvik R.: Phosphates and bones: An analysis of the courtyard of marae Manunu, Huahine, Society Islands, French Polynesia, „Islands of inquiry.

30 M. Całkiewicz, *Oględziny...*, op.cit., s. 23, M. Całkiewicz, *Modus operandi...*, op.cit., s. 229; K. Witkowska, *Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Lex a Wolters Kluwe business, Warszawa 2013, s. 249.

- Colonisation, seafaring and the archaeology of maritime landscapes. *Terra Australis*", 2008.
27. Witkowska K.: Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
28. Włodarczyk R.: Działania kryminalistyczne, medyczne i organizacyjne w sytuacjach zdarzeń masowych ze szczególnym uwzględnieniem identyfikacji genetycznej zwłok i szczątków ludzkich z pogorzeliska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2010.